

УДК 330.342.3:330.117"714" Доц. Г.Я. Аніловська, канд. екон. наук – ЛКА

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЕРЖАВИ ДЛЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ США І НІМЕЧЧИНИ-ФРН)

Висвітлюється досвід використання можливостей держави у подоланні кризових явищ в економічній та соціальній сферах. Визначаються шляхи забезпечення успіху реформування економіки.

Doc. H. Anilovska – Commercial Academy of Lviv

The experience of usage of state possibilities for crisis situation (as an example The USA and Germany)

The experience of usage of state possibilities to overcome crisis facts in economic and social spheres is elucidated. The ways of securing of economic reforming success are determined.

Дослідження участі держави в господарському житті передбачає вивчення її ролі у кризових ситуаціях. Це важливо для нас з двох міркувань. По-перше, ми живемо в буремному і неспокійному світі, який відповідно до закономірностей прискорення історії "продукує" все нові і нові соціально-економічні та політичні шоки. По-друге, Україна, ставши на шлях соціально-економічної трансформації, опинилася в багатоаспектному кризовому положенні.

XX століття було багатим на події. Людство пережило ряд суворих випробувань, стало перед необхідністю розв'язання неординарних проблем. Було апробовано цілу низку нетрадиційних заходів, оригінальних політичних рішень й отримано чималу суму неоднозначних результатів, осмислення яких триває й понині. Економічна історія накопичила значний теоретичний і практичний досвід. Народна мудрість доводить, що вчитися потрібно на досвіді інших, щоб платити меншу "ціну" за прогрес. Адже, як вказує В. Ойкен, "було випробувано й перевірено так багато, що тепер відповіді на більшість економічних проблем індустріалізованої економіки можуть бути отримані, виходячи із накопиченого досвіду" [1, ст. 114].

Нас цікавить історія використання урядових засобів з метою реалізації конкретних соціально-економічних цілей. Нас цікавлять ситуації, які певним чином співвідносяться з нашою, українською, і можуть слугувати для розробки стратегії, тактики, вибору інструментів економічного розвитку. Серед численних економічних експериментів століття найбільш "повчальними" можна вважати:

- політику "Нового курсу" президента США Ф. Рузвельта;
 - політику відродження Західної Німеччини після Другої світової війни.
- Розглянемо їх коротко, наскільки це дозволяють межі цієї праці.

Надзвичайно потужним соціально-економічним шоком стала Велика депресія 1929-1933 років. Найболючіше вона вдарила по найрозвинутіших країнах, зокрема США. Вона була безпрецедентною як за силою соціально-економічних потрясінь, так і за тривалістю дії. Так, у США за період з 1929 по 1932 роки індекс промислового виробництва скоротився майже удві-

чі, а безробіття зросло із 3,2 % до 22 % [2, ст. 77]. Як наслідок, капіталізм опинився буквально на грані виживання [3, ст. 207]. Водночас стало очевидним, що потенції самовідродження є надзвичайно слабкими, явно недостатніми для подолання економічної прострації, відновлення господарської динаміки. У цій критичній ситуації необхідні були екстраординарні заходи для виведення економіки і суспільства із стану глибокої та затяжної кризи. Потрібний був політик, здатний на рішучі і неординарні кроки. Ним став Ф. Рузвельт, який прийшов до Білого дому під гаслом програми "Нового курсу" (new deal – "новий розклад карт"), яку почав втілювати в життя з березня 1933 року.

"Новий курс" означав відхід від традиційних принципів невтручання держави в економіку, вільної конкуренції, спираючись на ринкові сили. Він базувався на широкому застосуванні державного втручання в господарські справи. Відомий історик економічної думки, американець Б. Селігмен вказує на його "інтервенціоністську філософію" [4, ст. 450]. Політика Ф. Рузвельта на ділі реалізовувала основні ідеї теорії Дж. Кейнса і це незважаючи на те, що особиста зустріч президента з "англійським економістом" у липні 1934 р. не привела до взаєморозуміння. Звичайно, Ф. Рузвельт санкціонував політику, яку запропонували йому члени "мозкового центру" при президенті. До нього входили такі видатні науковці, як Р. Тагвелл, А. Берлі, Г. Мінз, Е. Хансен (останнього, до речі, називали американським Кейнсом), які зуміли акумулювати нові ідеї та реалізувати їх у вигляді конкретних заходів.

Основа нової економічної політики склало положення, відповідно до якого першопричиною економічних криз є недостатність сукупного попиту. Зусилля уряду мають бути спрямовані на подолання розриву між покупною спроможністю населення та потенційними можливостями господарства. Додатковий попит, на думку авторів політики, повинен формуватися за рахунок зростання надходжень від заробітної плати, соціальних виплат, а також збільшення доходів сільськогосподарських виробників.

Для реалізації цього була зініційована президентом та оперативним прийнята парламентом ціла низка законів. Одним із перших (за значенням також) був Закон від 21.03.1933 р. про утворення Цивільного корпусу збереження ресурсів, яким було запроваджено громадські роботи. До них залучалася передусім молодь віком 18-25 років, а також безробітні ветерани. Своєю працею вони й справді зберігали національні ресурси, здійснюючи лісонасадження, меліораційні роботи, будівництво комунікацій. До 1935 р. цією діяльністю було охоплено майже 3 млн. молодих людей і цим врятовано їх від падіння на соціальне "дно". Іншим документом, прийнятим Конгресом, був Акт про скорочення сільськогосподарської продукції. Він передбачав зменшення посівних площ, поголів'я худоби, що компенсувалося наданням субсидій. Далі встановлювалося співвідношення цін (паритет цін) на аграрну продукцію та промислові товари, здійснювалася реструктуризація фермерської заборгованості. Ці та інші заходи позитивно вплинули на стан сільського господарства, зміцнили фермерство.

На черзі був закон, (чинний з 16.06.1933 р.), спрямований на відновлення промисловості. Перша частина закону передбачала поліпшення умов праці, право робітників на колективний договір і створення профспілок, запровадження мінімальної заробітної плати. Це мало сприяти зростанню зайнятості та доходів від праці. Друга частина передбачала створення Національної адміністрації з оздоровлення індустрії, через яку держава здійснювала інвестування у виробництво. До липня 1935 р. на громадські роботи і будівництво була асигнована величезна на ті часи сума – 3,3 млрд. дол. Крім названих законів (актів), була прийнята ще ціла низка інших, зокрема, про банки, скасування сухого закону тощо.

Особливістю "Нового курсу" було комплексне охоплення господарських сфер і відносин, прийняття нормативних актів у стислі строки (говориться про "сто днів"), що створило "критичну масу" змін. Саме це й стало однією з причин успішності політики. Іншою винятковістю цієї політики був радикальний характер заходів, застосування подекуди прямого регулювання. Не випадково Верховний суд у 1935 р. (коли ефект вже було в основному досягнуто) скасував ці закони як такі, що суперечать вільноринковим засадам.

Отже, "Новий курс" з усією очевидністю продемонстрував, що подолання кризової ситуації відбулося завдяки активній ролі держави. Після того, як Верховний Суд США визнав антикризове законодавство нечинним, розпочалася нова фаза спаду і це поклало до життя нові регулюючі заходи. Під час реалізації політики "Нового курсу" держава виступила диригентом економічних процесів, джерелом субсидій, виробником специфічних суспільних товарів. Цим на практиці було започатковано систематичне втручання держави в економіку США.

Ще одна успішна *реформація економіки* відбулася у *ФРН після Другої світової війни*. Країна лежала в руїнах, всюди панували голод, дефіцити, спекуляція тощо. Нацистський режим залишив у спадок примусово керовану економіку. Потрібний був рішучий політик і чітка програма дій для відродження економіки і країни загалом. Реалізувати це зумів видатний економіст і політик Людвіг Ерхард. Саме з його ім'ям пов'язують рішучі реформи, завдяки яким Західна Німеччина, подібно до міфічного птаха Фенікса, буквально відродилася з попелу. Завдяки економічній політиці, що проводилася під його керівництвом, країна за якихось десять років перетворилася у квітучу державу з успішно функціонуючою економікою. Це з повним правом називають "німецьким економічним чудом".

Л. Ерхард стояв біля керма німецького господарства, образно кажучи від самого старту аж до виведення його на орбіту світової потуги. З 1949 по 1963 рр. він виконував обов'язки міністра економіки, а з 1963 по 1968 рр. – канцлера ФРН. За науковими уподобаннями він неоліберал, послідовник В. Ойкена і це наклало відбиток на його економічну політику. У центрі своєї програми він ставить завдання формування відповідного економічного порядку – соціального ринкового господарства. Адже, як говорив глава німецьких неолібералів В. Ойкен, "від встановлення конкретного економічного порядку віднині залежить, чи вдасться здійснювати достатнє регулювання еко-

номічного процесу..." [1, ст. 58]. Основними елементами соціального ринкового господарства Л. Ерхард вважає наявність ефективного механізму, системи соціального захисту населення і держави з чітко обмеженими функціями щодо формування та забезпечення економічного порядку. Зрозуміло, що відбудова господарства та створення нового господарського механізму могли здійснитися тільки за активної участі держави, послідовної реалізації програмних установок. До найважливіших із них належало відновлення дії ринкової конкуренції шляхом боротьби з монополізмом. Прийнятий у 1957 р. Закон проти обмеження конкуренції став апогеєм такої діяльності, а її лейтмотивом – гасло "добробут через конкуренцію" [5, ст. 15].

Іншим обов'язком держави стало здійснення соціального захисту населення, особливо у перехідний період. "Соціальні розлади" в минулому, на думку Л. Ерхарда, мали місце внаслідок пасивності урядів. "Обов'язки держави вступають у силу" тільки стосовно до тих людей, які не спроможні самостійно забезпечити свій добробут [5, ст. 244]. Це вимагало розробки та застосування спеціальної соціальної політики, що й передбачалося моделлю соціального ринкового господарства.

Значними, хоча й чітко обмеженими повноваженнями наділялась держава. Л. Ерхард дотримувався ідеї сильної держави як "конститууючої" та "регулюючої" сили, яка здатна була б здійснити необхідні перетворення. На неї покладалося завдання "визначення рамок економічного порядку" і переконання суспільства у правильності обраного шляху та доцільності застосовуваних заходів. Він був упевнений, що без підтримки громадськості реформаційна економічна політика не матиме успіху. Не випадково біографи зафіксували майже 12 тисяч публічних його виступів, промов, статей, рефератів. Ця його діяльність отримала іронічну назву "душевного масажу". Л. Ерхард вважав необхідним "систематичне психологічне керівництво економікою" [5, ст. 223].

"Ерхардівська" держава проводила активну грошово-кредитну, фінансову і соціальну політику. Проте наголос робився не на адміністративних заходах, хоча та їх на початковому етапі не бракувало, а передусім на економічних методах. Узагальненням поглядів реформатора може служити такий його вислів: "На моє тверде переконання, у XX столітті, у сучасних соціальних умовах, відповідальність за економіку, а значить, і за економічну долю всіх діючих у ній людей, несе тільки держава" [6, ст. 286]. Вона й справді була основною силою німецької перебудови.

Історія німецького "економічного чуда" свідчить про те, що воно було запрограмованим і стало результатом жорсткої та активної політики уряду. Її особливістю є системотворча діяльність, спрямована на формування жаданої моделі економіки та її виразне теоретичне та ідеологічне забезпечення.

Наведені економічні експерименти, що відбулися у XX столітті, не вичерпують накопиченого досвіду, всіх варіантів антикризового розвитку. Розглянути їх у межах цієї праці неможливо, та ціль така не ставилася. Але навіть проведений вибірковий аналіз програм з подолання кризових явищ в економіці і виходу на нові траєкторії розвитку дозволяє зробити певні висновки.

По-перше, подолання кризових явищ в економічній та соціальній сферах стало можливим тільки за активної участі держави.

По-друге, успіх реформування економіки був забезпечений цілеспрямованою, активною політикою, яка послідовно та неухильно проводилася в життя.

По-третє, успіх трансформаційної політики був досягнутий значною мірою створенням системи соціального захисту для широких верств населення, що найбільш потерпіли від кризи.

Цей досвід, безперечно, є корисним і повчальним для України.

Література

1. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. – М.: Прогресс-Универс, 1995.
2. Карсон Р.Б. Что знают экономисты. Основы экономической политики на 1990-е годы и в перспективе. – М.: СП "Квадрат", 1993.
3. Яковлев Н.Н. Франклин Рузвельт – человек и политик. – М.: Международные отношения, 1969.
4. Селингмен Б. Основные течения современной экономической мысли. – М.: Прогресс, 1968.
5. Эрхард Л. Благосостояние для всех. – США: Посев, 1990.
6. Эрхард Л. Полвека размышлений. Речи и статьи. – М.: Руссико.Ордынка, 1993.

УДК 330.111. 4: 334.716 Доц. В.І. Сабадош, канд. екон. наук – УкрДЛТУ

ПРО РАЦІОНАЛЬНЕ РОЗМІЩЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто основні напрямки науково обґрунтованого вибору раціонального місця розташування нових підприємств з урахуванням закономірностей і принципів розміщення продуктивних сил в ринкових умовах.

Doc. V.I. Sabadosh – USUFWT

On the rational allocation of the enterprises

The paper examines the main directions of the rational choice of location for new enterprises. The directions are based on the principles of production forces allocation under the market economy.

У процесі масової приватизації в Україні дуже часто можна було почути заклики обмінювати приватизаційні сертифікати на акції підприємств, які раціонально розміщені та оснащені прогресивним технологічним обладнанням. Отже, раціональне розміщення підприємства за ефективністю прирівнюється до нових прогресивних технологій, розроблення і впровадження яких потребують значних витрат часу та коштів.

Практика свідчить, що ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства часто залежить не тільки від його технічного рівня, а й від раціонального розміщення його. Якщо підприємство розміщене не там, де це найвигідніше, то через додаткові виробничі й транспортні витрати воно щорічно зазнаватиме значних втрат. А за певних умов витрати на споруджен-

ня такого об'єкта можуть виявитися даремними: через помилку в розміщенні результати виробничо-господарської діяльності підприємства будуть негати-вними, тобто збитковими, що стане причиною його закриття.

Якщо помилкові або малоефективні рішення, що відносяться до технічного рівня виробничого процесу, його технології та організації технологічного процесу, можна переглянути й змінити навіть після їх реалізації, то ліквідувати помилки в розміщенні підприємства після його спорудження взагалі неможливо. З цього приводу можна погодитися з І.Г. Шілінім, який писав: "Помилки в розміщенні виробництва практично не виправні. Невдало розміщене підприємство можна закрити, але неможливо перемістити в інше місце" [1, ст. 36].

В одній із монографій, присвяченій розміщенню продуктивних сил написано: "... неточності та помилки в цій сфері практично не виправні, бо неправильно розміщене підприємство продовжує функціонувати упродовж усього терміну своєї служби, тому що його неможливо перемістити в інше місце. Більше того, помилки, допущені у розміщенні одного підприємства, неминуче тягнуть за собою неправильне розміщення інших підприємств, із ним пов'язаних, і таким чином нібито множаться" [2, ст. 10].

Щодо останнього твердження необхідно зробити такі зауваження:

- неправильно розміщене підприємство не обов'язково буде функціонувати, бо при збиткових результатах виробничо-господарської діяльності його доцільніше буде закрити;
- твердження про багаторазове збільшення допущених помилок у розміщенні одного підприємства необхідно вважати неправильним тому, що інші підприємства, пов'язані з уже збудованими, змушені приймати місце його розміщення як здійснений факт і пристосовуватися до нього.

Прийняття підприємцем рішення про вибір місця для розміщення підприємства, є дуже важливим кроком, бо воно буде відчуватися протягом тривалого часу його експлуатації. Якщо вибір місця розміщення окремих підприємств був справою випадку, результатом ефекту натовпу чи інерції, могли би бути значно рентабельнішими, якщо б їх розміщення було б визначене шляхом детального вивчення умов забезпечення сировиною, трудовими ресурсами потрібної кваліфікації, наявності відповідної інфраструктури, наближеності до споживачів та можливостей нарощування виробничих потужностей у перспективі.

Проблема розміщення підприємства постає перед підприємцями значно рідше, ніж інші проблеми, їм не доводиться щодень будувати нові заводи, фабрики, склади, магазини. Тому рішення, де розмістити підприємств, настільки ж важливе, як і рішення інвестувати в нього.

У країнах з розвинутою ринковою економікою витрачаються величезні кошти на вивчення проблеми розміщення промислових підприємств. Виділення таких коштів на вивчення та пошук найбільш оптимальних районів і пунктів для розміщення своїх підприємств західноєвропейські й американські фірми вважають достатньо вигідним [4, ст. 24]. Досить часто стимулом для розміщення підприємств у тому чи іншому районі або пункті стає бажання створити труднощі конкурентам.